נגמר קודם מן התורה, והוי תמימות, ואכן כך כתב בשאלת יעב״ץ ובעוד אחרונים שהתירו להתפלל ערבית ואף לקדש מבעוד יום בשבועות, ודלא כהט״ז.

ואפשר לומר דס״ל לט״ז דכיון דבעינן שבע שבתות תמימות בשבועות, אין כו דין תוספת שבת, וחלות שבועות הוא רק בצאת הכוכבים, וראיתי בשו״ת בבנין שלמה שכתב כן על יסוד הפסוק ״וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש יהיה לכם״ (ויקרא כ״ג), והוא כמו ביום כפור שלומדים בעצם היום הזה יש לאו וכרת ולא בתוספת, ה״ה בשבועות דכתיב ביה ״בעצם היום הזה״ בא למעט התוספת, והטעם הוא כיון דבעינן שבע שבתות תמימות. אולם כבר השיגו עליו שאין דורשים דרשות שלא נזכרו בגמ׳, עיין ביחוה דעת חלק ו׳ ובעוד אחרונים.

והנה הקרבן נתנאל פסחים פ״י אות א׳ הביא ראיה דלא כט״ז מדברי התוס׳ פסחים צט: ד״ה עד שתחשך והרא״ש שכתבו שהדין ״ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך״, נאמר רק לגבי ערב פסח משום דכתיב ״ואכלו את הבשר בלילה הזה״, ומצה ומרור הוקשו לפסח, אבל בשאר שבתות וימים טובים יכול להוסיף מן החול על הקודש ולאכול קודם שתחשך, מכאן שגם בעצרת אפשר להוסיף מן החול על הקודש ולאכול קודם שתחשך.

וצ״ל שהט״ז לשיטתו בהל׳ שופר שכתב שהקבלה מועלת רק לדבר שאין בו סתירה ליום שלאחריו או לחיוב היום שלפניו, אבל אם קבל עליו שבת בר״ה ועדיין לא תקע בשופר הוי קבלה בטעות, ולפ״ז בשבועות דבעינן תמימות, ועצם הקבלה של הלילה מחסרת מהתמימות, הוי כמו ספירת העומר וקריאת שמע, שלמה יקבל עליו ולא יחמיר עד הלילה, ואין בזה סתירה להלכה הכללית של תוספת שבת, ולפי הט״ז יכול גם בשבועות להוסיף מן החול על הקודש לקבל יו״ט לגבי איסור מלאכה וכדומה, אבל ערבית יש בה סתירה לתמימות ועל כן לא יתפלל עד צאת הכוכבים, ולפ״ז אשה שמקבלת שבת בהדלקת נרות בשבועות יכולה להדליק מבעוד יום גם לסברת הט״ז שמאחרין להתפלל ערבית דבעינן תמימות, שמה שמדליקה נרות ומברכת שהחיינו אינו סותר התמימות, שמוסיפים מהחול על הקודש, ורק הערבית שעשאו לילה יש בו חסרון בתמימות, אבל תוספת ממלאכה מותר, וצריך להוסיף גם בשבועות, ועל כן יכולה גם לברך שהחיינו מבעוד מועד להחיל קדושת החג על התוספת, אף שאינה חלה לענין תמימות.

סימן ו

חיוב מצוות בילד מפגר ועלייתו לתורה בבר מצוה

לכבוד מעלת הגאון הגדול
הרה״ג הרב אליהו בקשי דורון שליט״א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
עיה״ק ירושלים תובב״א

אחר שים שלום טובה וברכה כנאה וכיאות !

נפשי בשאלתי, למרא דאתרא דישראל, אודות נער הסובל מפיגור שכלי קל, (מין תסמונת דאון לא משמעותית) המשיב על הן הן ועל לאו לאו, אשר מתנהג מבחינה חברתית למופת, בהמון נימוס ודרך ארץ, לומד בבית ספר מיוחד לילדים מתקשים, ומשחק עם ילדי הישוב כשאר כל הדרדקי, אולם גופו אינו מפותח כל צרכו, ומימדיו מעט קטנים.

בחודשיים הקרובים, הילד יגיע בע״ה לגיל י״ג, והוריו כבר הקדימו ובאו לבקשני להכינו לבר מצוה לענין הנחת תפילין ועליה לתורה.

ביקשתי בזהירות רבה מההורים לאפשר לי שהות להתייעץ באשר מקרה כזה לא בא לפני מעודי ועד הנה, ואיני בקי די הצורך בתחום.

למחרת קיימתי ״דינא יתיב וספריו פתיחו״ בש״ס ופוסקים ראשונים ואחרונים, גם הרביתי עצה ותבונה עם עמיתיי הרבנים הלנים בעומקה של הלכה בעמק בית שאן, ואומנם הערותיהם החשובות הראוני אור, אך מספר שאלות נותרו ללא מענה ברור, ואמרתי אחכמה, ואלך לדרוש את איש האלוקים כאשכולות הגפן ובני לתלפיות, ועינו כעין הבדולח, תורת חכם מקום חיים חכמתו אשר יטיב להתכימנו, ולהנחותנו את הדרך בה נלך ואת המעשה אשר נעשה בדבר ה׳ זו הלכה:

א. האם ישנו חיוב על המוגדר כ״פתי״ לקיים מצוות, ובכלל זה הנחת תפילין (בהנחה שיודע לשמור על נקיונו).

ב . באיזה אופן נוכל להעלותו לתורה ביום חול, לאחר שנלמדו את ברכות התורה.

ג. האם במציאות שתגיע כל המשפחה החשובה לביה״כ, נוכל להעלותו מוסיף ביום חול לפי היסוד ״גדול כבוד הבריות שדוחה ל״ת מהתורה״, למרות שכתוב ״אין מוסיפין בשני וחמישי״, ע״כ.

הן ידענו גם ידענו את עול הציבור והיחיד המוטלים על כתפי קודשו, אולם מפאת הדחיפות ענינו נשואות להדרת גאונו ולתשובתו הרמה בהקדם האפשרי.

בכבוד רב,

שלמה אזואלוס
רב אזורי — בקעת בית שאן

לכבוד
הרב שלמה אזואלוס שליט״א
רב אזורי בקעת בית שאן

השלום והברכה,

בדבר שאלתו על נער הסובל מפיגור שכלי קל, המשיב על הן הן ועל לאו לאו, מתנהג למופת, גופו אינו מפותח ומימדיו קטנים. הוסיף לשאול האם בדרך כלל יש חיוב על המוגדר כפתי לקיים מצוות. בדין שוטה יש הלכות והגדרות ברורות מהו שוטה ומה דינו, בפתי הדברים אינם מוגדרים, הרמב״ם כתב שגם הפתיים ביותר דינם כשוטה, את הפתיים ביותר הגדיר הרמב״ם בפ״ט מהל׳ עדות הל׳ י׳, ״הפתאים ביותר שאין מכירים דברים שסותרים זה את זה ולא יבינו ענייני הדבר כדרך שמבינים שאר עם הארץ״, והוסיף שם הרמב״ם ״ודבר זה לפי מה שיראה הדיין שאי אפשר לכוון הדעת בכתב״, מבואר שבניגוד לשוטה, הפתיים אין הגדרה למצבם, והדיין הוא הקובע אם מצבם כפתיים ביותר שדינם כשוטים אם לאו, ויש מפרשים שהפתיים ביותר דינם כשוטים רק לענין עדות כמבואר ברמב״ם שם, ולא לשאר דברים שלגביהם יש להם דין פקח, הדברים אמורים לפתיים גמורים שאין מכירים דברים הסותרים זה את זה וכו׳, אבל פתי או מפגר ברמה שכלית גבוהה יותר כפי ששאל על מי שענה על הן הן ועל לאו לאו ומתנהג למופת, הגם שדעתו חלשה ואין לו דעת כגדול דינו כפקח לגבי דברים שעושה בדעה ובהבנה, ויש להתחשב במעשיו הנעשים בדעת.

באשר לחיוב מצוות כגון הנחת תפילין וכדומה הגרח״פ שיינברג שליט״א פרסם מאמר בנידון במוריה אלול תשמ״ב והוכיח מהקובץ שיעורים לגר״א וסרמן וצ״ל שפתי שיש לו דעת כדעת הפעוטות הנחשבת דעת למשא ומתן ונדרים וכדומה, כיון שבגיל הוא בין י״ג דינו כגדול וחייב במצוות, והגרש״ז אוירבך זצ״ל כתב לו שם על דבריו ״גם דעתי מסכמת לכך שאם הפתי מבין ויש לו דעת כדעת הפעוטות ויודע שהקב״ה נתן לנו תורה ואנחנו מקיימים מצוותיו דשפיר חשיב כבר דעת לענין קיום מצוות ובהגיעו לגיל י״ג חשיב כגדול״.

והובאו הדברים במנחת שלמה ס׳ ל״ד וע״ש שסייג דבריו וכתב שהדברים אמורים רק לקיום מצוות ולא לעונשין שכיון שדעתו קלישתא התורה חסה עליו ואין לחייבו כגדול, ועל פי האמור משמע שיש גם להעלותו לתורה כגדול, ויכול להוציא אחרים כגדול, ולא רק לאפשר לו להניח תפילין, ולפ״ז אפשר להעלותו גם בימות החול.

אולם, כיון שכתב כב׳ שגופו אינו מפותח ומימדיו קטנים, אפשר שיש לחוש מלהעלותו לתורה, שהרי דין גדול הוא שיהא בן י״ג ויביא שתי שערות, רק קי״ל מחזקה דרבא (נדה מו.) שאין צורך לבדוק, וכל שהוא בן י״ג חזקה שהביא ב׳ שערות, ועיין במשנה

ברורה סי׳ נ״ג ס״ק כ״ה וסי׳ נ״ה ס״ק ל״א שהביא שבדאורייתא אין לסמוך על חזקה דרבא ויש לברר אם גדל גם בגופו, ויש חולקין שחזקה דרבא מועילה גם בדאורייתא, אולם אפשר שחזקה דרבא אמורה באדם רגיל המתפתח ככל אדם, אבל בילד מפגר שפיתוח גופו איטי ומימדיו קטנים, אפשר שאין חזקה דרבא ויש לחכות עד שיגדל ויביא שתי שערות או לבודקו בענין, וכל עוד לא ברור הדבר, אין להעלותו לתורה כגדול, ואם אכן מימדיו קטנים מכפי גילו ודרך פיתוחו אינו כשאר אנשים, נראה שאפשר להעלותו בשבת שהרי גם קטן עולה בשבת, ובחול יש להסתפק בדבר, ורצוי שיעלה הגדול עמו ויברך הברכות יחד עמו בקול רם.

בברכה,

אליהו בקשי דורון
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

לאור התשובה להלכה שבילד מפגר בגיל בר מצוה, אם אינו מפותח כשאר הילדים, יש לבדוק בגרות גופו ורק אחר שיביא שתי שערות יחשב כגדול, ואין לסמוך בזה על חזקה דרבא, שעינינו רואות שפיתוחו אינו כשאר ילדים. נראה לי שיש לדון גם אם גדול המפגר בגופו, אם התפתחותו השכלית מפגרת, גם אם דעתו כדעת הפעוטות, יש לדון אם יחשב גדול בגיל י״ג שנים כפי שכתבו הפוסקים האחרונים, כפי שנבאר.

א. שיעור הדעת והשנים בחיוב מצוות במפגרים

בענין חיוב במצוות לילדים מפגרים שדעתם כדעת הפעוטות שיצאו מכלל שוטים, כתב הגרח״פ שיינברג שליט״א בתשובה מקיפה (הודפסה במוריה אלול תשמ״ב), והסיק להלכה שאם יש להם דעת כפעוטות המשיבין על הן הן ונותנין לו אגוז ונוטלו וכדומה, אם הגיעו לגדלות בשנים בן י״ג שנה חייבים במצוות כגדול, דבריו מבוססים על דברי הגר״א וסרמן זצ״ל בקובץ הערות על יבמות אות תרס״ח שביאר שם סברת ר׳ יוסי שקטנה תולצת כיון שאיש כתיב בפרשה ולא אשה, אבל צריך שתהא הקטנה בדעתה כדעת הפעוטות שתחשב חליצה, וז״ל שם ״ובהא דקיי״ל הפעוטות מקחן מקח והוא תקנת חכמים משום כדי חייו, אבל מצינו השיעור הזה בדאורייתא, אמר רבא לדברי ר׳ יוסי קטנה חולצת משהגיעה לעונת הפעוטות, וביאור הדברים דשני דינים ישנם בקטן: א. קטן שלא הגיע לכלל דעת ה״ה שוטה. ב. קטן פקח שאנו רואים שיש לו דעת כגדול ומ״מ אין מעשה קטן כלום והוא גזה״כ מדכתיב איש ולא קטן, שאין כח במעשה קטן לפעול חלות קנין או קידושין, כדאיתא בירושלמי פ״ד דמעשר שני ה״ג, הכל מודים שאין מתנתו מתנה דכתיב כי יתן איש, מתנת איש מתנה ואין מתנת קטן מתנה. וכן לענין קידושין פירש״י בפ׳ המדיר דף ע״ג קטן אין קידושין כלום דלאו בר קיחה הוא כי יקח איש כתיב, וכן לענין חליצה למ״ד דמקשינן אשה לאיש אין קטנה חולצת אפילו יש בה דעת כגדולה, אבל לר׳ יוסי דלא מקיש אשה לאיש, ליכא גזה״כ לפסול משום קטנות אלא דצריך שיהא בה דעת, וכיון דמצינו בתקנת חכמים הפעוטות מקחן מקח, היינו שחכמים תקנו שיועיל קנין קטן ואין צריך איש, אבל מ״מ צריך שיהא בו דעת שלא יהא בכלל שוטה וזהו שיעורא דפעוטות ומזה למד רבא לדאורייתא לר׳ יוסי דקטנה משהגיעה לעונת הפעוטות והוא שיעור דאורייתא היכא דליכא גזה״כ דגדול דוקא. ונראה שלדעת הרמב״ם שקטנה שזינתה ברצון נאסרה על בעלה, והדבר פשוט דהרמב״ם איירי בקטנה שהגיעה לכלל דעת דקודם לכן ה״ה שוטה. י״ל ג״כ דהשיעור הוא עונת הפעוטות. והא דאיתא בגמ׳ פיתוי קטנה אונס, הוא קודם הזמן הזה״, עכ״ל.

סברתו שדין י״ג שנה הוא דין בשנים בכדי שיחשב איש, ואין לה שייכות למידת דעתו, ושיעור הדעת כדי שמעשיו יחשבו מעשים של בר דעת הוא כדעת הפעוטות, לפי שלא מצאנו שיעור דעת אחר.

הגרח״פ שיינברג שליט״א ביסס סברא זו שהשנים לא קובעים בשעור הדעת, על פי דברי הרמב״ם, וז״ל במוריה שם ״וקצת ראי׳ להנ״ל מהא שכ׳ הרמב״ם בפ׳ כ״ט ממכירה בדינא דפעוטות שס״ל להרמב״ם שמשש עד שיגדיל בודקין אותו אם יודע בטיב משא ומתן והיינו שאפי׳ בשנת י״ג שנים בודקין אותו ודלא כדעת הרא״ש ועי׳ בסמ״ע תו״מ סי׳ רל״ה סק״ג. וביאר הרמב״ם בה״ח לפי שיש קטן חכם ונבון שהוא יודע והוא בן שבע ויש אחר שאפילו בן שלוש עשרה אינו יודע בטיב משא

ומתן. משמעות לשונו לכאורה שהשעור של פעוטות הוא שעור דעת גדלות, וכמובן שאינו מוכרח. ובודאי כשהוא גדול אפי׳ כשאינו יודע בטיב משא ומתן נמי מועיל וכמש״כ שם אבל ממש״כ שקטן יכול להיות נבון ויודע בטיב משא ומתן, ולהיפך יכול להיות בן י״ג שאינו יודע בטיב משא ומתן, מוכח לכאורה שיתכן שיהא לקטן הדיעה כמו הי״ג אלא שחסר לו הדין של גדלות, והיינו שיש שני דינים א׳ השעור של דעת וב׳ הדין גדלות שזהו י״ג שנים, ולזה חילק הרמב״ם אח״כ שאם הוא בן י״ג שנים שזהו הדין גדלות שקבעה התורה אפי׳ אינו יודע בטיב משא ומתן מועילה מכירתו, דבגדול ממש שוב לא מחלקינן״.

לאור דברי הגר״א וסרמן הסיק להלכה הגרח״פ שיינברג שליט״א שם, וז״ל ״ולפ״ד היה מסתבר לומר דגם מפגר אם יש בו הדעת של פעוטות והוא י״ג שנה שהוא נקרא גדול ויהא מחויב במצוות כמו גדול ממש דהא יש כאן שני התנאים שהוא גדול בשנים וגם יש לו הדעת של גדלות שהוא אינו נחשב לשוטה משום שהגיע לכלל דעת״.

ועיין שם שהביא גם דברי הקובץ הערות (יבמות אות שי״ג) שביאר הסוגיה של קדושי קטן שחלים לאחר זמן אם אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ומה שכתב אם לדמות דין המפגר לחרש.

באותו גליון במוריה, מובאת תשובתו של הגרש״ז אוירבאך זצ״ל על הקונטרס שנשלח אליו, בענין חיוב המצוות בילד מפגר בן י״ג, והסכים עמו להלכה על פי יסודו של הגר״א וסרמן זצ״ל שגדלות השנים היא דין בגדלות ולא בדעת, ושיעור הדעת הוא כדעת הפעוטות, וז״ל ״גם דעתי מסכמת לכך דכל שהוא מבין ויש לו דעת כמו פעוטות וידוע שהקב״ה נתן לנו תורה ואנחנו מקיימים מצוותיו דשפיר חשיב כבר דעת לענין קיום מצוות, ובהגיעו לגיל י״ג שנה הרי הוא חשיב כגדול. ואף שבגמ׳ שבועות מ״ב ע״א ממעטינן דאין נשבעין על טענת חשו״ק מהא דכתיב כי יתן איש ופירש רש״י ״דתרש ושוטה כקטנים הם בלא דעת״, מ״מ נראה שזה דוקא בכה״ג שהוא ממש שוטה ולא כשיש לו דעת של פעוטות, ומיהו לענין עונשין שפיר נראה דכמו דחס רחמנא על קטן כך גם מפגר כקטן הוא דחשיב לענין זה אע״ג שהוא גדול, דלא מסתבר לומר דלאחר שהגדיל דינו רק כשוגג ואם ישתפה יתחייב בחטאת, ולכן נראה שרק לענין קיום מצוות שמכין בהם כפעוטות דינו כגדול, וממילא דגם בקטנותם יש מצות חינוך וכמו״ש כת״ר״, עכ״ל. והובאו הדברים במנחת שלמה ח״א סי׳ מ״ד.

ולא הבנתי החילוק בין חיוב מצוות לחיוב עונשין, לפי שחיוב מצוות הוא על גדול שאחראי על מעשיו, והחילוק בינו לבין קטן הוא שהגדול מצווה ועושה, ומצווה הוא גם בקום ועשה וגם באיסורי עשה ובאיסורי לא תעשה, והברכה של האב בהגיע הבן לי״ג שנים ״ברוך שפטרני מעונשו של זה״ יש בה ללמד שבן י״ג גדול לעונשין, ואם המפגר חייב במצוות למה שלא יחויב בעונשין, ואם משום שדעתו קלושה, כבר הביאו דברי הרמב״ם בפרק כ״ט מהל׳ מכירה שיש בין י״ג שאינו מבין יותר מדעת הפעוטות, ואעפ״כ בגיל י״ג לגדול יחשב, ולא חילקו שיפטר מעונשין מפני שדעתו קלושה. ומה שכתב הגדש״ז זצ״ל שחס רחמנא על קטן, אין זה משום שדעתו קלושה, שהרי לסברת הגר״א וסרמן זצ״ל, זה גם שיעור הדעת המספיק לגדול, ואין זה שוגג, אלא שחס רחמנא על קטן, משום שהוא קטן אע״פ שיש בו דעת מספקת שאין להענישו, ואין לדמות גדול מפגר לקטן.

ומה שחס רחמנא על קטן, אין פירושו שרק לענין ענוש חס עליה, אלא שחס רחמנא על קטן שלא לחייבו באיסורים ולהטיל עליו האחריות, אבל אם היו מטילים עליו אחריות והיה מצווה על כך, לא היה חס רחמנא עליה, והדברים מפורשים בקובץ הערות לגר״א וסרמן זצ״ל אות תשכ״ד, וז״ל ״והנה הא דאמרו שם בגמ׳ (סנהדרין נה:) דהא דקטן פטור הוא משום דחס רחמנא עליה ואבהמה לא חס, אין לפרש דחס רחמנא על הקטן לפוטרו מעונש, אבל אזהרה איכא גם על קטן, דזה אינו, דהא בהביא שתי שערות חלין עליו כל האיסורין בב״א, ובצודו קטן עדין אינו מווהר כלל, אלא בגמ׳ מפרש טעמא דאינו מווהר אין הטעם שאין ראוי להזהירם כמו עכו״ם שאינו מזהר או כמו זרים שאינם מצווים באיסורי כהונה, לזה פירשה הגמ׳ שאינו כן, שבאמת הדבר האסור לגדול ראוי לאסור גמי לקטן, אלא שהקטן לא מזהר דחס רחמנא עליה, והיינו משום שקטן לאו בר קבולי אזהרה״, עכ״ל. ועיין בחלקת יואב ס״א מה שכתב בזה.

ב. י״ג השנים שיעור בגדלות הדעת

והנה על אף שיסוד סברת הגר״א וסרמן זצ״ל שדין גדלות בשנים אינו שיעור בדעת, לפי שלא מצינו שיעור בדעת יותר מדעת הפעוטות שמבינים הדבר לאשורו, אין להתעלם מסתמא דגמ׳ בחולין יב: שקטנים לאו בני דעת נינהו, ומיירי בקטנים שהגיעו לעונת הפעוטות ואינם בני י״ג, וסוגיה שלמה היא בחולין, ״קטנים יש להן מעשה ואפילו מדאורייתא, אין להם מחשבה ואפילו מדרבנן, מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו, מדאורייתא אין לו, מדרבנן יש לו״, ומוכח שבין י״ג דעתו קובעת ופחות מכאן אין במחשבתו לקבוע, ואמנם הגרח״פ שיינברג שליט״א התייחס לכך, וחילק בין דעת לחינוך מצוות, לדעת בקטנים שצריך דעת של בן י״ג שנה, וכן חילק שם בין גט ותרומה וכדומה, שדעת מחילה חלות בעצם המעשה, ובין דעת שצריכה רק לקבוע מהו המעשה, כפי שחלקו האחרונים בדברי התוס׳ בחולין שם ד״ה ותיבעי ליה, והירושלמי בריש תרומות שהביאו התוס׳ שם (ועיין מה שכתבנו בזה בבנין אב חלק א׳ סימן ט׳).

אעפ״כ מסתבר שגם הי״ג שנים שיעורם בדעת הקטן והגדול, וראיה מדברי הגמ׳ בנדה מה: שמבואר במשנה שם ההלכה שבן נעשה גדול בגיל י״ג שנה ויום אחד, ובת נעשית גדולה בגיל י״ב שנה ויום אחד, ומבארת הגמ׳ הטעם שהאשה נעשית גדולה שנה לפני האיש, לפי שבינה יתירה ניתנה לנשים, ואם שיעור הדעת וההבנה כדי להתחייב במצוות הוא עונת הפעוטות, שהוא כבן שש כבן שבע, ורק גזירת הכתוב שאיש הוא בן י״ג שנה, מה שייכות יש לזה לבינה יתירה שנתנה לנשים, ומובא שם בגמ׳ שלדעת ר״ש בן אלעזר איש קודם לאשה להתחייב במצוות, ״משום שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסת בו ערמומית תחילה״, ואף מזה מוכח שגדלות אינה גזירת הכתוב אלא שיעור היא בדעת האדם.

ונראה שאף ששיעור הדעת שצריך כדי לעשות לפעול ולהתחייב הוא כדעת הפעוטות, ולא מצאנו שיעור דעת אחר, מ״מ להתחייב במצוות ובאחריות, יש צורך לא רק בהבנת הדברים ועשייתם בדעת, אלא בכושר שיפוט והכרעה תוך אחריות על הנעשה, ואם חכמה אפשר לקנות כבר שבע כבר שמונה, יש צורך בבינה להבין דבר מתוך דבר, ואח״כ בדעה שהיא כח השיפוט וההכרעה, ואף שמי שיש לו דעה כפעוטות מעשיו נחשבים כמעשים של בר דעת, אולם אין לו דעה של קבלת אחריות, ועל כך נאמר קטנים אין בהם דעת. ונראה ששיעור השנים הנצרך להשלמה הדעת אינו כדי להוסיף חכמה על דעת הפעוטות, שלחכמה אין שיעור אחר בנוסף לדעת הפעוטות, אלא שמלבד החכמה והידיעות הבסיסיות יש צורך בנסיון חיים ובשימוש בפועל בידיעות ובדעה, כדי שתתגבש דעת בעל כושר שיפוט ואחריות, ולזה נצרך הקטן לגדול בשנים עד שלש עשרה, כדי לגבש דעתו בנסיון החיים, ורק אז דעתו מושלמת, משל ללומד רפואה שאחר הידע נצרך הוא לשנות נסיון כדי להיות כשיר להיות רופא, כך גם בקטן, רק אחר שנות פעילות בחכמה מתגבשת הדעה כשהוא גדול בן י״ג שנה.

את נסיון החיים כבסיס לחכמה מצאנו גם בחיים ארוכים, הגמ׳ בקידושין לג. אומרת ״אמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה״, שיש חיוב לקום גם בפני זקן בשנים אפי׳ שלא קנה חכמה, ״ר׳ יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עלייהו״, נסיון החיים מקנה לו חכמה כזקן שקנה חכמה, וה״ה בקטן רק אחר כמה שנים של הרפתקי דעדו עליו מושלמת הדעת, וקטנים גם אם יש להם דעת כדעת הפעוטות, לאו בני דעה נינהו.

לאור הסבר זה, יש להבחין בין נער בן י״ג רגיל בהתפתחותו שהגיע לדעת הפעוטות כבן שש כבן שבע, דעתו מושלמת כדעה של גדול בן י״ג שנה, לבן ילד מפגר בין י״ג שנה, לפי שהנערים המפגרים חסרים הם בדרך כלל לא רק בחשיבתם, אלא אף בגידולם והתפתחותם הגופנית והרוחנית כאחד, ורבים מהם התפתחותם אינה כילדים אחרים, וכשהם בני שלש עשרה נראים כקטנים הרבה מגילם. והנה ילדים אלה התפתחותם איטית לא רק בגופם, גם דעתם מתפתחת בהתאם, ואם ילד רגיל מגיע לדעת הפעוטות כבן שש כבן שבע, המפגרים מגיעים יותר מאותר לעונה זו, וא״כ גם את שנות הגדלות של י״ג יש להחשיב בהתאם, ואין להחשיב את שנת הי״ג כגזירת הכתוב של גדלות בשנים בלבד. לאור הדברים יש לחכות שנים נוספות עד שמהפגר יהיה גדול בגופו ובדעתו המושלמת, וכיון שאין מועד ברור לכך, יש להמתין עד שתהא דעתו איתנה.

למסקנת הדברים נראה שיש לפסוק כדברי

הפוסקים שהזכרנו לחייבו במצוות מגיל י״ג שנים, אולם כדי להחשיבו כגדול להוציא אחרים ידי חובתם, נכון לחוש לסברא שכתבנו שבין י״ג עדין אינו גדול, ומלבד בגרותו הגופנית שיש להמתין עד שיביא שתי שערות, יש גם לחכות עד שדעתו תהא איתנה כדעת גדול בעל שיפוט.

סימן ז

בן לכהן ובת ישראל שאביה נכרי אם יעלה לתורה ככהן

לכבוד
הרב יוסף הכט שליט״א
רבה של אילת

השלום והברכה,

בדבר שאלתו על בן כהן שנולד מבת ישראל שאביה נכרי, ועתה הגיע לגיל מצוות ומבקש לעלות לתורה, אם מותר להעלותו ככהן או כיון שאביו אסור באמו לפי שפגומה לכהונה, הבן דינו כחלל ויעלה כישראל. על אתר השבתי שמספק נכון שלא להעלותו ככהן, ויעלה לעליית מפטיר שגם כהן יכול לעלות. אולם שאלת יחוסו של הבן אינה רק בעליה לתורה, השאלה אם יחזיק עצמו ככהן ויאסר בגרושה, לא יטמא למתים, ולא יפדה בנו בפדיון הבן, או שדינו כחלל שאין עליו כל דיני הכהנים, וביום בר המצוה בעליה לתורה תקבע חזקתו, ויש לנו לכרר יחוסו ולהודיעו דבר, ואין להתעלם מיחוסו, על כן אמרתי אקום ואשנה פרק זה.

א. דין בן ישראלית שאביה נכרי

כידוע נחלקו הפוסקים אם עבד ועכו״ם הבא על בת ישראל שהולד כשר, אם פגום הוא לכהונה, מק״ו מאלמנה לכהן גדול שהולד פגום, ומקור הדברים בגמ׳ יבמות מ״ה, הרי״ף שם נסתפק בזה להלכה אם הולד כשר או פגום לכהונה, הרמב״ם בפט״ו מהל׳ איסור ביאה הל׳ ג׳ כתב שהולד כשר ולא הזכיר הפגם לכהונה, ואילו הרא״ש ביבמות שם פוסק בבירור שהולד כשר ופסול לכהונה. כתב השו״ע באבן העזר סי׳ ד׳ סעיף ה׳ ״ישראל שבא על אחת מאלו וכו׳ הולד כשר לקהל אלא שפגום לכהונה״, וכן בסעיף י״ט ״עובד כוכבים ועבד שבאו על הממזרת הולד ממזר ואם באו על בת ישראל בין פנויה בין אשת איש הולד כשר ופגום לכהונה״, אולם בחלקת מחוקק שם ס״ק ג׳ הסיק להלכה ״ואם נשאת הבת לכהן לא תצא״, וכך כתב גם בבית שמואל סק״ב שאם נשאת לא תצא, ואם כי לשון השו״ע פגום לכהונה הוא לשון הגמ׳, מצאנו לראשונים שנסתפקו בדברי הגמ׳ אם ק״ו גמור הוא, וכתב הרמב״ן שם אם נשא אין מוציאין מידו והוי ספק חלל.

לפ״ז יש לדון הבן שנולד כספק חלל, כיון שנחלקו אם פגום הוא לכהונה, וכך כתב במפורש בחלקת מחוקק שם, וז״ל ״ולא הוי אלא ספק ואם נשאת הבת לא תצא והולד ספק חלל״, והנה בספק חלל הדין מבואר באהע״ז סי׳ י״ז סעיף כ׳ ״ספק חלל נותנים עליו חומרי כהנים וחומרי ישראל, אינו אוכל בתרומה ואינו מטמא למתים ונושא אשה הראויה לכהן, ואם אכל או נטמא או נשא גרושה מכין אותו מכת מרדות, וה״ה בחלל של דבריהם, אבל חלל של תורה הודאי הרי זה כזר ונושא גרושה״ וכו׳, ולפ״ז לא יעלה לבדו לדוכן, כפי שנפסק באו״ח סי׳ קכ״ח סעיף מ״ב ״החלל אינו נושא את כפיו״, והפמ״ג בא״א שם ס״ק ס״ג כתב שספק חלל עולה עם אחרים, ולא יברך אשר קדשנו, ואם אין אחרים, צריך לצאת מבית הכנסת. ולענין עליה כראשון לתורה לכאורה כיון שאפשר באחר, ויכול לעלות גם ככהן בעליה אחרת, למה שיעלה ראשון מספק, אולם כיון שאין איסור גם אם יעלה ראשון, אף שאינו ודאי כהן, יש סברא דוקא להעלותו ראשון, בכדי להחזיקו ככהן, שישמור חומרי כהנים, שאם לא נעלהו ראשון תאבד חזקתו, ויתיר עצמו כישראל לכל דבר.

והנה לא מצאנו בפוסקים שחילקו בין עליה

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"ב

בעזהשי"ת

ספר

בנין אב

תשובות ומחקרים

חלק רביעי

כולל תשובות וברורים בהלכה,
באורי סוגיות וחדושי תורה
על סדר ארבעת חלקי השולחן ערוך
שנערכו בעזרת החונן לאדם דעת ע"י הצב"י, משרת עם קדושים

אליהו בקשי דורון
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
וראש בית מדרש להוראה "בנין אב", ירושלים

מכון בנין אב
נדפס בירושלים קרתא דשופריא תובב"א
שנת תשס"ב